

jej poszukiwanie i poznanie. Przedmiotem wszelkich umiejętności interpersonalnych nie powinno być sprawne manipulowanie innymi ludźmi, ale tworzenie czy też współtworzenie takich warunków, które sprzyjają rozwojowi człowieka i realizacji jego konstruktywnych możliwości⁶². Tak więc nie sama skuteczność oddziaływań

katechetycznych staje się w formacji katechetów pierwszorzędną, ale uwrażliwienie na podmiotowość innych osób, nastawienie na spotkanie i tworzenie wspólnoty⁶³. W tym kierunku powinno zmierzać przygotowanie katechetów zarówno w ramach studiów teologicznych, jak i ich stałego doskonalenia.

⁶² J. Mellibruda, *Ja-Ty-My. Psychologiczne możliwości ulepszania kontaktów międzyludzkich*, s. 181.

⁶³ R. Chałupniak, *Asertywność i komunikacja katechety*, s. 247.

Ks. Radosław Chałupniak, prof. dr hab. nauk teologicznych w zakresie katechetyki, wykładowca katechetyki, dydaktyki i metodyki na Wydziale Teologicznym UO, rzeczoznawca ds. oceny programów nauczania religii i podręczników katechetycznych, członek EEC (Europejskiej Ekipy Katechetycznej) i EuFRES (Europejskie Forum ds. Szkolnej Lekcji Religii).

Dariusz Adamczyk

Ku profesjonalizmowi wychowania – w trosce o dobrą komunikację nauczyciela z uczniem

Nauczyciel to człowiek, który ciągle się doskonali w pracy zawodowej. Jest to proces długotrwały i wieloaspektowy. W owym procesie doskonalenia się ważna jest umiejętność oddziaływania na swoich uczniów celem zapewnienia wysokiej jakości edukacji. Do tego zaś jest potrzebna profesjonalna komunikacja nauczyciela z uczniem. Z tym zaś jest ściśle związany sposób używania języka w procesie edukacyjnym podczas zajęć lekcyjnych, a także pozalekcyjnych¹.

W tym kontekście warto zwrócić uwagę na zagadnienie dobrej komunikacji nauczyciela z uczniem, która zakłada umiejętności zachowań językowych i pozajęzykowych dostosowanych do warunków i wymogów sytuacji oraz do ucznia jako uczestnika owych sytuacji². Stąd istotne wydaje się wskazanie na rodzaje, zasady i funkcje komunikacji w procesie dydaktyczno-wychowawczym.

¹ Por. W. Strykowski, *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Poznań 2003, s. 28; A. Szejnberg, *Podstawy komunikacji społecznej w edukacji*, Wrocław 2001, s. 89 n.

1. Pojęcie i rodzaje komunikacji

Termin 'komunikacja' pochodzi od łac. *communicatio* i oznacza 'porozumiewanie się', 'przekazywanie myśli', 'udzielanie wiadomości'. Komunikowanie się stanowi podstawę interakcji. W aspekcie pedagogicznym odnosi się do relacji nauczyciela z uczniem, w trakcie której dokonuje się oddziaływanie dydaktyczne oraz wychowawcze na ucznia. Komunikowanie ma charakter sprzężenia zwrotnego, które polega na wzajemnej wymianie informacji przez partnerów interakcji, a przy tym jest to proces trwający w czasie².

W kontekście dydaktyczno-wychowawczym istotnym terminem jest 'komunikacja interpersonalna'. Jest to proces porozumiewania się ludzi pomiędzy sobą zakładający podmiotowe ujęcie nadawcy i odbiorcy. Jego celem jest przekazywanie informacji lub też zmiana zachowania danej osoby, bądź grupy osób. W trakcie komunikacji interpersonalnej strony nadają komunikaty i emitują sygnały, a także odbierają komunikaty i sygnały drugiej strony⁴. Na kontaktach interpersonalnych opiera się proces edukacyjno-wychowawczy. Stąd komunikowanie się

nauczyciela z uczniem stanowi nierozłączny element nauczania i wychowania w szkole⁵.

Wyróżnia się różne rodzaje komunikacji, jednak podstawowe rozróżnienie obejmuje podział na komunikację werbalną i niewerbalną. W kontekście analizowanego tematu warto wyróżnić jeszcze animację, jako trzeci rodzaj komunikacji interpersonalnej. Komunikacja werbalna to proces wymiany informacji między ludźmi za pośrednictwem systemu znaków dźwiękowych lub graficznych. Ów system nazywany jest językiem⁶.

Komunikacja niewerbalna to także wymiana pewnego rodzaju informacji między ludźmi, która jednak nie jest oparta na komunikatach słowa żywego ani pisanego. Komunikaty te mogą być indywidualne lub interakcyjne. Komunikaty indywidualne zawierają się w mowie ciała, czyli w mimice, gestach, ekspresji słownej, cechach języka mówionego (np. tempo mówienia, wysokość głosu, krzyk), reakcjach wegetatywnych, przyjmowaniu określonego dystansu fizycznego wobec odbiorcy, w stylu ubioru, makijażu, zapachu itp.⁷. Mogą one pojawiać się nawet wtedy, gdy jednostka jest sama. Komunikaty

² Por. D. Szumna, *Skuteczna komunikacja nauczyciel – uczeń*, w: *Profesjonalne funkcjonowanie nauczyciela*, red. J. Szempruch, M. Blachnik-Gęsiarz, Częstochowa 2010, s. 144.

³ Por. *Słownik wyrazów obcych*, red. E. Sobol, Warszawa 1995, s. 577 n; M. Nowak, *Komunikacja. Aspekt pedagogiczny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, zespół red. pod przew. A. Szostka, Lublin 2002, k. 512; A. Szejnberg, *Komunikacyjne środowisko nauczania i uczenia się*, Wrocław 2004, s. 86; D. Adamczyk, *Komunikacja interpersonalna w wychowaniu szkolnym*, w: *Porozumiewanie się w szkole na rzecz tworzenia edukacyjnej wspólnoty*, red. A. Sajdak, Kraków 2005, s. 31 nn; M. Kitlińska-Król, *Rola nauczyciela w kształtowaniu komunikacji interpersonalnej w szkole*, w: *Porozumiewanie się w szkole na rzecz tworzenia edukacyjnej wspólnoty*, red. A. Sajdak, Kraków 2005, s. 59 n; Z. Aleksander, *Komunikacja*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, red. T. Pilch, Warszawa 2006, s. 707.

⁴ Por. E. Wysocka, *Komunikacja interpersonalna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, red. T. Pilch, Warszawa 2006, s. 713 nn.

⁵ Por. E. Trzebińska, *Komunikacja interpersonalna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993, s. 394; D. Adamczyk, *Komunikacja interpersonalna w wychowaniu szkolnym*, s. 32 n; M. Kitlińska-Król, *Rola nauczyciela w kształtowaniu komunikacji interpersonalnej w szkole*, s. 60 nn.

⁶ Por. J. Podgórecki, *Komunikacja społeczna*, Opole 2000, s. 37; Z. Aleksander, *Komunikacja*, s. 707; E. Wysocka, *Komunikacja interpersonalna*, s. 717 n.

⁷ Por. J. Grzegórzko, *Komunikacja niewerbalna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, red. T. Pilch, Warszawa 2006, s. 724.

interakcyjne zaś pojawiają się jedynie w kontaktach interpersonalnych. Wśród nich istotny jest kontakt wzrokowy, który umożliwia uzależnienie dalszego toku wypowiedzi od reakcji słuchacza. Ważna jest również przestrzeń personalna, czyli obszar otaczający daną osobę, poza granice którego inni nie są wpuszczani. W kontaktach interpersonalnych warto również zwrócić uwagę na przestrzeń interpersonalną, która ma miejsce wówczas, gdy dwoje lub więcej ludzi nawiązuje dowolny rodzaj interakcji⁸.

Animacja natomiast to 'ożywienie', 'ożywanie' i jako taka może być rozumiana jako kierunek działania i traktowana jako proces aktywizowania, pobudzania do działania jednostek i grup, a także jako proces odkrywania samego siebie. Animator jest człowiekiem ożywiającym środowisko, w którym się znajduje. W kontekście szkolnym rozbudza chęć poznawania wiedzy, rozwija zainteresowania. Jest to człowiek posiadający świadomość własnej roli społecznej, edukacyjnej, wychowawczej⁹.

Wszystkie typy komunikacji wchodzą w zakres kompetencji komunikacyjnych nauczyciela, która polega na sprawności językowej połączonej z umiejętnością funkcjonalno-pragmatycznego posługiwania się wypowiedziami, czy tekstami, adekwatnie do zaistniałej sytuacji oraz jej uczestników. Cele edukacyjne i wychowawcze mogą być osiągnięte wówczas, gdy komunikat nauczyciela dociera

do ucznia (adresata komunikatu) oraz gdy zgodnie z intencją jest przez ucznia odebrany i zrozumiany¹⁰.

2. Zasady dobrej komunikacji

Komunikacja w sensie psychologiczno-pedagogicznym zakłada porozumiewanie się ludzi przede wszystkim przez rozmowę. Komunikowanie się w formie dialogu polega na wzajemnym przedstawieniu przez rozmówców swoich zamierzeń i wspólnej pracy ku lepszemu zrozumieniu się celem rozwiązania pojawiających się problemów¹¹. Międzyuczniowski dialog zakłada uznanie przez rozmówców godności i wolności osoby ludzkiej. Chodzi zatem o rozumienie, poznanie stanowiska rozmówcy, okazanie szacunku wobec odmienności jego myślenia oraz wzajemne zbliżenie się osób¹².

Komunikacja podczas dialogu nie jest jednak zjawiskiem wyłącznie językowym, lecz lingwistyczno-społecznym. W związku z tym warto zwrócić uwagę na pewne reguły konwersacji, aby ułatwić nawiązanie i prowadzenie dialogu nauczyciela z uczniem. Celem poprawnej konwersacji rozmówcy winni respektować dwa rodzaje zasad zawierających wskazówki dobrego komunikowania się. Zasady te dotyczą organizacji tekstu oraz organizacji kontaktu interpersonalnego. Reguły w nich zawarte odnoszą się do sposobu konstruowania wypowiedzi oraz do wzajemnych relacji pomiędzy rozmówcami¹³.

⁸ Por. G. Koć-Seniuch, *O kompetencji komunikacyjnej nauczyciela*, „Ruch Pedagogiczny”, 1/2 (1994), s. 108 n; E. Wysocka, *Komunikacja interpersonalna*, s. 718 n.

⁹ Por. G. Koć-Seniuch, *O kompetencji komunikacyjnej nauczyciela*, s. 109 n.

¹⁰ Por. tamże, s. 110.

¹¹ Por. E. Wysocka, *Komunikacja interpersonalna*, s. 719.

¹² Por. M. Dziewiecki, *Sztuka porozumiewania się*, „Studia Diecezji Radomskiej” 1 (1998), s. 288 n; J. Tarnowski, *Dialog w wychowaniu*, w: *Dialog w katechezie*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 1998, s. 22 nn; M. Śnieżyński, *Dialog edukacyjny*, Kraków 2001, s. 9; D. Adamczyk, *Komunikacja interpersonalna w wychowaniu szkolnym*, s. 33.

¹³ Por. Z. Nęcki, *Komunikacja międzyuczniowska*, Kraków 1996, s. 144 n.

Zasady organizacji tekstu mają na celu organizację wypowiedzi rozmówcy w taki sposób, aby porozumiewanie się mogło być procesem uporządkowanym i skutecznym. Stosowanie się nauczyciela do tych zasad sprawia, że jego wypowiedź będzie poprawna, jasna, zwięzła, a także podana w sposób interesujący. Pierwsza zasada organizacji tekstu dotyczy poprawności gramatycznej i zrozumiałości. Chodzi w niej o przestrzeganie zasad syntaktycznych podczas konstruowania wypowiedzi, aby była ona możliwa do bezpośredniej interpretacji. Druga zasada to dopasowanie wypowiedzi do tzw. kontekstu lingwistycznego, co zobowiązuje nauczyciela do uwzględnienia poprzednich wypowiedzi partnera, tak aby była tworzona spójność tematyczna. Należy zwrócić uwagę również na zasadę ekonomiczności, która zobowiązuje do unikania niepotrzebnych powtórzeń, pauz oraz zakłóceń w wypowiedzi. Chodzi o to, aby wypowiedź była jak najbardziej jasna i zwięzła. Ostatnia zasada organizacji tekstu dotyczy ekspresyjności. Zobowiązuje ona do nadawania wypowiedzi możliwie osobistego i emocjonalnego tonu, aby odbiorca wiedział, jaki jest stosunek nadawcy do wypowiedzianego tekstu¹⁴.

Druga grupa zasad odnosi się do organizacji kontaktu interpersonalnego i dotyczy wzajemnych relacji pomiędzy rozmówcami. Pierwszą jest tu reguła uprzejmości. Domaga się ona, aby znaczenia wypowiedzi były podawane w sposób niewywołujący nieprzyjemnych stanów uczuciowych oraz aby owe znaczenia były możliwe do zaakceptowania przez partnera rozmowy. Druga z tych reguł dotyczy

aprobaty rozmówcy i wymaga, aby uczestnicy konwersacji wyrażali wobec siebie wzajemną życzliwość oraz akceptację samego kontaktu pomiędzy sobą, jak również akceptację swoich wypowiedzi, co prowadzi do ogólnego zadowolenia z rozmowy¹⁵.

Kolejną jest zasada skromności. Chodzi w niej o to, aby podczas rozmowy unikać podkreślenia swoich mocnych stron, sukcesów, chwalenia siebie w taki sposób, żeby mogło to wywołać poczucie niższości u rozmówcy. Istotna jest też zasada zgodności, która wymaga wyrażenia aprobaty dla stanowiska partnera konwersacji oraz zgody na zawarte w jego wypowiedziach opinie zawsze wtedy, kiedy tylko jest to możliwe. Następną to zasada współdziałania. Ta z kolei dotyczy wyrażenia dobrej woli w kontynuacji rozmowy oraz poszukiwania najwłaściwszych ku temu sposobów¹⁶.

Zasada ironii natomiast wymaga, aby żarty czy kpiny były realizowane w sposób jasny, czytelny dla rozmówcy, a zarazem umożliwiający ich właściwą interpretację. Szczególnie ważną dla nauczyciela wydaje się zasada atrakcyjności treści. Wymaga ona, aby wyrażać zainteresowanie tematami rozmowy proponowanymi przez partnera i zawsze, gdy jest to tylko możliwe, oferować tematy interesujące nie tylko dla siebie, ale również dla rozmówcy. Ostatnią z tego rodzaju jest zasada Polyanny, która wymaga, aby unikać podejmowania tematów przykrych dla rozmówcy, które mogą spowodować nieprzyjemne skojarzenia¹⁷.

Wydaje się, że podstawowym warunkiem dobrej komunikacji międzyludzkiej jest „ukierunkowanie ku porozumieniu”. W tej perspektywie

¹⁴ Por. tamże.

¹⁵ Por. tamże, s. 145.

¹⁶ Por. tamże, s. 145 n.

¹⁷ Por. tamże; D. Szumna, *Skuteczna komunikacja nauczyciel – uczeń*, s. 146 n.

nauczyciel winien posiadać przeświadczenie, że w komunikacji z uczniem istnieje możliwość osiągnięcia wzajemnego porozumienia. Jest to warunek, a jednocześnie cel działań komunikacyjnych. Niezbędne do tego jest kierowanie się w procesie komunikacji dążeniem do zrozumiałości, prawdy, wiarygodności oraz odpowiedniości doboru środków komunikowania¹⁸.

Od uczestnika procesu komunikowania się, a zwłaszcza od nauczyciela, wymaga się zatem zrozumiałego wyrażania przekazywanych uczniom treści i wybierania do ich komunikowania zrozumiałych wyrażen, aby mogło nastąpić zrozumienie komunikatu przez odbiorcę. Nauczanie jest odkrywaniem przed uczniami prawdy o rzeczywistości, a zatem nauczyciel winien przekazywać tylko prawdziwe twierdzenia, aby słuchacz podzielał wiedzę nadawcy komunikatu. Istotna jest tu również wiarygodność intencji nauczyciela, co może nastąpić przez prawdziwe ich wyrażanie, aby odbiorca mógł mu zaufać. Do osiągnięcia wzajemnego porozumienia istotnym wydaje się również odwołanie się do uznanej podstawy normatywnej. Konieczne jest zatem także właściwe dobieranie używanych przez nauczyciela wyrażen językowych, aby uczeń mógł je zaakceptować¹⁹.

Lingwistyczny, a zarazem interpersonalny aspekt procesu skutecznej komunikacji domaga się znajomości oraz przestrzegania przez nauczyciela zasad, na które wskazuje w swojej koncepcji W. Pisarek:

– „mów do rzeczy” – czyli sensownie, aby swoją wypowiedzią zachęcać do słuchania;

– „mów do ludzi” – czyli z myślą o słuchaczach, ich upodobaniach, przekonaniach, wiedzy i potrzebach,

– „mów interesująco” – czyli w taki sposób, aby zainteresować słuchacza, ale również utrzymać jego zainteresowanie przez określony czas (np. całą lekcję);

– „mów zrozumiale” – czyli zwracając uwagę na dobór słownictwa oraz sposób budowania zdań (składnia), aby wypowiedź mogła być właściwie odebrana i zrozumiana;

– „mów poprawnie” – czyli unikaj błędów językowych;

– „mów przekonująco” – zwłaszcza wtedy, jeśli wypowiedź ma służyć kształtowaniu postaw i opinii słuchaczy, skłaniać ich do pożądanego zachowania, przekonać o czymś lub do czegoś²⁰.

Przestrzeganie powyższych zasad wydaje się szczególnie przydatne w procesie porozumiewania się pomiędzy nauczycielem a uczniem. Zasady dobrej komunikacji umożliwiają nawiązanie wzajemnych relacji między nauczycielem a uczniami, stąd powinny być zachowane na każdym etapie kształcenia. Jednakże, aby ten proces komunikacji posiadał cechy trwałości, niezbędne jest osobiste zaangażowanie nauczyciela wynikające z odpowiedzialności za ucznia oraz za proces edukacyjno-wychowawczy²¹.

3. Funkcje komunikacji w perspektywie edukacyjno-wychowawczej

Podczas zajęć lekcyjnych trwa komunikacja językowa nauczyciela z uczniem, którzy są partnerami dialogu o zmieniających się rolach nadawcy i odbiorcy. Ich wypowiedzi pełnią

¹⁸ Por. Z. Aleksander, *Komunikacja*, s. 708 n; D. Szumna, *Skuteczna komunikacja nauczyciel – uczeń*, s. 147 n.

¹⁹ Por. D. Szumna, *Skuteczna komunikacja nauczyciel – uczeń*, s. 148.

²⁰ Por. W. Pisarek, *Słowa między ludźmi*, Warszawa 1985, s. 75-93. Podaję za: D. Szumna, *Skuteczna komunikacja nauczyciel – uczeń*, s. 148 n.

²¹ Por. D. Szumna, *Skuteczna komunikacja nauczyciel – uczeń*, s. 149.

rozmaite funkcje. W procesie edukacji najbardziej rozpowszechnioną jest funkcja informacyjno-poznawcza, której celem jest osiągnięcie rezultatu myślenia ujawniającego wiedzę o rzeczywistości. Wypowiedź może mieć również funkcję ekspresywną, która ma związek z wyrażaniem emocji nauczyciela i ucznia, bądź też impresywną związaną ze sferą przeżyć i wrażeń. Warto zwrócić uwagę również na funkcję poetycką wypowiedzi zorientowaną na pogłębienie wrażliwości na piękno mowy. Istnieje także funkcja metajęzykowa, która pozwala nauczycielowi na ustalenie kodu językowego, a także wzajemnego rozumienia się i wspólnej płaszczyzny interpretacji pojęć oraz terminów²².

Znajomość owych funkcji wypowiedzi przez nauczyciela pomaga w budowaniu własnych wypowiedzi oraz koncentrowaniu uwagi na kształtowaniu sprawności językowej swoich uczniów. Jest to istotne dla potrzeb sprawnego i skutecznego dialogu edukacyjnego²³. Dialog nauczyciela z uczniem winien posiadać swoją logikę, odpowiednie tempo, wewnętrzną dramaturgię, a także poprawność syntaktyczno-gramatyczną. Ważne są przy tym gesty, mimika, intonacja głosu, jak również stosowane pauzy. Wykorzystywanie komunikatów niewerbalnych wzmacnia funkcje języka w komunikacji edukacyjnej. Ma to szczególne znaczenie dla odbioru i interpretacji przez ucznia wysyłanych mu komunikatów ze strony nauczyciela²⁴.

W prowadzonym dialogu ważna jest poprawność i kultura językowa nauczyciela, zgodność wyrażanych opinii i sądów z faktami, ale także właściwości pozajęzykowe jak: intonacja, barwa głosu, mimika, wyraz twarzy, gesty, wygląd zewnętrzny. Powinna być również respektowana wiedza o uczniach, ich osobowości i potrzebach, a także sposób nawiązywania kontaktu i kierowanie przebiegiem procesu komunikowania. Pomaga również wiedza ogólna o świecie i doświadczenie²⁵.

Istotnym elementem poprawnej komunikacji jest aktywne słuchanie tego, co rozmówca ma do powiedzenia. Jest ono wyrazem zainteresowania drugą osobą i jej przekazem. W ten sposób nawiązuje się porozumienie i tworzy klimat zaufania. Daje to również szansę dalszej komunikacji. Prosty sposób okazania zainteresowania jest powtórzenie własnymi słowami treści komunikatu przekazanego przez nadawcę. Świadczy to o zainteresowaniu oraz o rozumieniu intencji rozmówcy. Podobnie łatwym sposobem jest przytakiwanie rozmówcy, które świadczy o zaangażowaniu w rozmowę, a także o rozumieniu treści i sensu rozmowy. Można również w trakcie rozmowy zadawać pytania współrozmówcy dotyczące tego, o czym mówił. W ten sposób wykazuje się zainteresowanie oraz chęć kontynuowania rozmowy²⁶.

Aktywne słuchanie wymaga znacznej koncentracji uwagi ze strony nauczyciela. Przynosi jednak wymierne

²² Por. G. Koć-Seniuch, *O kompetencji komunikacyjnej nauczyciela*, s. 112 nn.

²³ Por. tamże, s. 116 nn.

²⁴ Por. B. Makles, *Komunikacja jako problem badawczy dydaktyki*, w: *Współczesne kierunki modernizacji dydaktyki*, red. J. Półturzycki, E. Wesołowska, Toruń 1993, s. 67 nn; R. Adler, L. Rosenfeld, R. Proctor, *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się*, Poznań 2006, s. 107 n.

²⁵ Por. B. Makles, *Komunikacja jako problem badawczy dydaktyki*, s. 69 nn; I. Kurcz, *Psychologia języka i komunikacji*, Warszawa 2000, s. 136; R. Adler, L. Rosenfeld, R. Proctor, *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się*, s. 108 n; D. Szumna, *Skuteczna komunikacja nauczyciel – uczeń*, s. 146 nn.

²⁶ Por. J. Michalski, B. Strycharska, *Szkoła ma uczyć, jak powinno się rozmawiać*, „Nowa Szkoła” 9 (1997), s. 24; D. Adamczyk, *Komunikacja interpersonalna w wychowaniu szkolnym*, s. 37; M. Kuziak, *Jak mówić, rozmawiać, przemawiać*, Bielsko Biała 2006, s. 48 n.

korzyści. Pomaga uczniom poradzić sobie z emocjami, wpływa na ich wyuczenie, daje uczniom możliwość zrozumienia, iż nie muszą bać się swych uczuć i uważać ich za „złe”. Uważne słuchanie ułatwia rozwiązywanie problemów, a także sprawia, że uczniowie przyjmują na siebie odpowiedzialność za ich rozwiązanie. Aktywne słuchanie wpływa na zwiększenie chęci słuchania przez uczniów tego, co ma im do powiedzenia nauczyciel, jak również prowadzi do serdecznych relacji między nauczycielami i uczniami²⁷.

W komunikacji nauczyciela z uczniem aktywne słuchanie jest bardzo istotną umiejętnością. Z umiejętnym prowadzeniem dialogu wiąże się ściśle otwartość, asertywność, zdolność empatycznego rozumienia i akceptacji rozmówcy, a także zdolność do konstruktywnej krytyki poglądów, przekonań i zachowań oraz ich ukrytych przesłanek²⁸. Prowadzeniu dialogu z uczniem powinna towarzyszyć postawa niedyrektywna nauczyciela, która polega na przedstawieniu własnego punktu widzenia nie tyle jako gotowego rozwiązania problemu, lecz jako propozycji. Chodzi również o poszanowanie osoby rozmówcy oraz chęć zrozumienia jej przekonań i prezentowanego przez nią stanowiska podczas rozmowy²⁹. Te umiejętności mają szczególne zastosowanie w procesie nauczania. Dopiero bowiem wówczas uczeń może poczuć się jak partner podczas rozmowy z nauczycielem. Stosunek

nauczyciela do ucznia winien być oparty na wzajemnym zrozumieniu i akceptacji.

Komunikacji edukacyjnej w klasie winna towarzyszyć odpowiednia atmosfera, na którą składają się reguły pracy w klasie, nauki, współzawodnictwa, współistnienia. Te komponenty właściwej atmosfery winny być tworzone, kontrolowane i wzmacniane przez nauczyciela w toku działalności dydaktyczno-wychowawczej³⁰.

Podsumowanie

Na nauczyciela ciąży obowiązek ciągłego doskonalenia umiejętności porozumiewania się, kształtowania umiejętności interpersonalnych, wyrabiania kompetencji komunikacyjnej, co jest związane z edukacją, procesem dydaktyczno-wychowawczym, umiejętnością udzielania pomocy uczniom i wspierania ich w rozwoju osobowościowym.

Sprawne posługiwanie się językiem przez nauczyciela stanowi o jego możliwości uczestniczenia w procesach prawidłowego komunikowania się z uczniami, umożliwia sprawne kierowanie procesem edukacyjnym. Stąd od nauczyciela wymaga się wysokiej sprawności językowej. Jest to istotny warunek efektywnej pracy nad rozwojem dziecka-ucznia. Nauczyciel winien zatem poczuwać się do odpowiedzialności oraz wynikającego z niej obowiązku ciągłego pracowania

²⁷ Por. T. Gordon, *Wychowanie bez porażek w szkole*, Warszawa 1995, s. 91 nn; D. Adamczyk, *Komunikacja interpersonalna w wychowaniu szkolnym*, s. 37; M. Mądry-Kupiec, *Komunikacja werbalna nauczyciela i ucznia na lekcji*, Kraków 2011, s. 37 nn.

²⁸ Por. E. Wysocka, *Komunikacja interpersonalna*, s. 722 n.

²⁹ Por. R. Adler, L. Rosenfeld, R. Proctor, *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się*, s. 94 nn.

³⁰ Por. G. Koć-Seniuch, *Komunikacja pedagogiczna i jej konteksty edukacyjne*, w: *Nauczyciel i uczniowie w sytuacjach szkolnych*, red. G. Koć-Seniuch, Białystok 1995, s. 160; J. Maciąg, *Komunikacja interpersonalna w relacji nauczyciel – uczeń*, w: *Procesy komunikacyjne w szkole: wyznaczniki, tendencje, problemy*, red. W. Kojas, Katowice 2001, s. 108 nn; A. Szejnberg, *Podstawy komunikacji społecznej w edukacji*, s. 96 nn; D. Adamczyk, *Komunikacja interpersonalna w wychowaniu szkolnym*, s. 36.

nad przekazywanymi treściami, jak również nad jakością swoich wypowiedzi. Ważne jest nie tylko to, co mówi, ale też i jak mówi. W ten sposób można wzbudzić zainteresowanie uczniów.

Zrozumiały i prawdziwy przekaz stanowi podstawę efektywnej komunikacji. Stosowanie się do zasad organizacji tekstu w procesie komunikacji edukacyjnej gwarantuje poprawność, zrozumiałość oraz czytelność przekazywanych przez nauczyciela treści. Powinien on mówić poprawnie, rzeczowo, w sposób jasny i zrozumiały dla uczniów. Przekaz treści winien być uporządkowany. Nauczyciel winien także unikać błędów językowych, niepoprawnej wymowy i nieprawidłowego akcentowania poszczególnych wyrazów. Najlepiej używać zdań krótkich. Stosowanie przez nauczyciela długich i skomplikowanych zdań oraz obcego, abstrakcyjnego słownictwa sprzyja popełnianiu błędów, a także trudniejszy dla słuchacza staje się przekaz³¹.

W wypowiedziach warto również unikać rozmaitych zakłóceń językowych, do których zalicza się przerywanie i niekończenie rozpoczętych zdań, wyrazów, automatyczne powtarzanie słów, akty paralingwistyczne (yyy, eee), segregatory (*prawda?*,

właśnie, wiecie), a także zająknięcia i przejęzyczenia. Zakłócenia językowe zaburzają płynność i czytelność wypowiedzi, za których jakość nauczyciel jest odpowiedzialny³².

Stosowanie reguł interpersonalnych również ułatwia nauczycielowi komunikację z uczniami, przyczynia się do wzrostu wzajemnego porozumienia, ułatwia realizację wspólnego działania, a także w sposób istotny przyczynia się do osiągnięcia przez nauczyciela satysfakcji z nawiązanego kontaktu z uczniami, co zwykle przekłada się na dobrą współpracę i zadowolenie z dobrze wypełnianego powołania. Ułatwia jednocześnie stworzenie w klasie ciepłej, serdecznej, przyjaznej atmosfery.

Nauczyciel winien mieć na uwadze, że za dobrą komunikację z uczniem odpowiadają nie tylko komunikaty werbalne, ale głównie różnorodne sygnały niewerbalne, jak otwarta postawa, kontakt wzrokowy, bliskość interpersonalna i inne. Spośród nich najprostszym do zastosowania jest uśmiech, który świadczy o okazywaniu życzliwości i sympatii. Do tego należy zaliczyć również dobry humor nauczyciela jako istotny element w procesie wychowania, wyłączając oczywiście ośmieszanie, czy lekceważący stosunek do innych³³.

Bibliografia:

- Adamczyk D., Komunikacja interpersonalna w wychowaniu szkolnym, w: *Porozumiewanie się w szkole na rzecz tworzenia edukacyjnej wspólnoty*, red. A. Sajdak, Kraków 2005, s. 31-42.
- Adler R., Rosenfeld L., Proctor R., *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się*, Poznań 2006.
- Aleksander, Z., *Komunikacja*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, red. T. Pilch, Warszawa 2006, s. 707-713.
- Dziewiecki M., *Sztuka porozumiewania się*, „Studia Diecezji Radomskiej” 1 (1998), s. 287-341.

³¹ Por. D. Szumna, *Skuteczna komunikacja nauczyciel – uczeń*, s. 149 n.

³² Por. tamże, s. 150.

³³ Por. tamże, s. 154; D. Fontana, *Psychologia dla nauczycieli*, Poznań 1998, s. 390.

- Fontana D., *Psychologia dla nauczycieli*, Poznań 1998.
- Gordon T., *Wychowanie bez porażek w szkole*, Warszawa 1995.
- Grzegórzko J., *Komunikacja niewerbalna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, red. T. Pilch, Warszawa 2006, s. 724-726.
- Kitlińska-Król M., *Rola nauczyciela w kształtowaniu komunikacji interpersonalnej w szkole*, w: *Porozumiewanie się w szkole na rzecz tworzenia edukacyjnej wspólnoty*, red. A. Sajdak, Kraków 2005, s. 59-70.
- Koć-Seniuch G., *Komunikacja pedagogiczna i jej konteksty edukacyjne*, w: *Nauczyciel i uczniowie w sytuacjach szkolnych*, red. G. Koć-Seniuch, Białystok 1995, s. 127-160.
- Koć-Seniuch G., *O kompetencji komunikacyjnej nauczyciela*, „Ruch Pedagogiczny”, 1/2 (1994), s. 107-121.
- Kurcz I., *Psychologia języka i komunikacji*, Warszawa 2000.
- Kuziak M., *Jak mówić, rozmawiać, przemawiać*, Bielsko Biala 2006.
- Maciąg J., *Komunikacja interpersonalna w relacji nauczyciel – uczeń*, w: *Procesy komunikacyjne w szkole: wyznaczniki, tendencje, problemy*, red. W. Kojas, Katowice 2001, s. 105-114.
- Makles B., *Komunikacja jako problem badawczy dydaktyki*, w: *Współczesne kierunki modernizacji dydaktyki*, red. J. Półturzycki, E. Wesołowska, Toruń 1993, s. 61-83.
- Mądry-Kupiec M., *Komunikacja werbalna nauczyciela i ucznia na lekcji*, Kraków 2011.
- Michalski J., B. Strycharska, *Szkola ma uczyć, jak powinno się rozmawiać*, „Nowa Szkoła” 9 (1997), s. 22-25.
- Nęcki Z., *Komunikacja międzyludzka*, Kraków 1996.
- Nowak M., *Komunikacja. Aspekt pedagogiczny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, zespół red. pod przew. A. Szostka, Lublin 2002, k. 512-513.
- Podgórecki J., *Komunikacja społeczna*, Opole 2000.
- Słownik wyrazów obcych*, red. E. Sobol, Warszawa 1995.
- Strykowski W., *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Poznań 2003.
- Sztejnberg A., *Komunikacyjne środowisko nauczania i uczenia się*, Wrocław 2004.
- Sztejnberg A., *Podstawy komunikacji społecznej w edukacji*, Wrocław 2001.
- Szumna D., *Skuteczna komunikacja nauczyciel – uczeń*, w: *Profesjonalne funkcjonowanie nauczyciela*, red. J. Szempruch, M. Blachnik-Gęsiarz, Częstochowa 2010, s. 144-157.
- Śnieżyński M., *Dialog edukacyjny*, Kraków 2001.
- Tarnowski J., *Dialog w wychowaniu*, w: *Dialog w katechezie*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 1998, s. 13-40.
- Trzebińska E., *Komunikacja interpersonalna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomysł, Warszawa 1993, s. 394.
- Wysocka E., *Komunikacja interpersonalna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, red. T. Pilch, Warszawa 2006, s. 713-724.

Dr hab. Dariusz Adamczyk – teolog, profesor nadzwyczajny Wyższej Szkoły Handlowej w Radomiu.